

СКУЛЬПТУРНІ ПАМ'ЯТНИКИ УКРАЇНИ В ДЗЕРКАЛІ ФІЛАТЕЛІЇ

Відтворення скульптурних пам'ятників на поштових марках, листівках, конвертах дає уявлення про історію держави, її видатних людей, надає можливість оцінити вміння митців у втіленні в мармурі та бронзі історичних подій, досягнень в культурі.

До сьогодні переважну більшість філателістичного матеріалу, присвяченого цьому питанню, випущено поштою СРСР. У 50–60-х рр. минулого століття в каталогах поштових марок не вказували автора скульптур. Це стало прийнятим приблизно із середини 1970-х рр., і то не систематично. Не завжди, на жаль, дотримується цього правила Пошта України. Тому далеко не завжди є можливість назвати скульптора, подаючи його твір, зображений у філателії.

Про глибокі доісторичні часи в Україні нагадують скульптури «Боротьба хижих ящерів динозаврів з бронтозаврами» (Саки; С. Лихошерстов, конв. 1991), «Пам'ятник мамонту» (Кулішівка Сумської обл. конв. 1990).

Про давні вірування праукраїнців, про героїв їхніх міфів, переказів, народних казок нагадують скульптури «Поляни казок» в Ялті (лист. 1976, 1978, 1979, комплект 1987): «Святогор», «Господиня Мідної гори», «Іван — селянський син», «Діти землі», «Жар-птиця», «Царівна-лебідь» і ін. (скульптури М. Смерчинський, В. Солошенко, О. Звягін, І. Смерчинська, І. Шмагун, В. Петренко, Ю. Сахаров, М. Чиликов, С. Кошелев). «Скульптура Бояна» (С. Захаров, В. Корнев, Ю. Платонов; конв. 1991) встановлена в Балико-Щучинці Київської обл.). «Пам'ятник Юрію Змієборцю» (В. і А. Сухорські; конв. 2003) — у Львові. Фонтан «Садко» (Суми) зображений на листівці 1987 року.

Одна із поштових марок Польщі (1928) у стилізованому вигляді відтворила давньоруського Світовида — скульптуру, знайдену на околиці Гусятина над Збручем на початку ХХ ст. Зберігається скульптура в Краківському музеї.

В Опішні на Полтавщині встановлена монументальна скульптура «Страж Всесвіту» (І. Фізер, конв. 2005).

Предками українців, які на початку нашої ери створили зародки державності, були анти. У 1996 р. в с. Синява Київської області встановлено пам'ятний знак «Народу антив — предкам українців — від жителів Рокитнянщини» (конв. 2003).

Зародження Київської Русі відзначено пам'ятником легендарних трьох братів — Кия, Щeka і Хорива та їх сестри Либіді. Пам'ятник (В. Бородай) відкрито 1982 р. і зображено на поштових марках 1990, 2000 рр., на конвертах (1987, 1989, 1991) і п'яти листівках (1983–1990).

Чільному діячеві Київської Русі князю Володимиру (Святому, Великому) у 1850–1853 рр. у Києві споруджено пам'ятник, який відтворено на одній із марок УНР (1920), на двох конвертах (1955, 1988) та п'яти листівках (1976–1988). Загальновідомо, що творцем пам'ятника був скульптор П. Клодт (1805–1867), але на листівці 1989 р. поруч з його прізвищем значиться ще скульптор В. Демут-Малиновський (1779–1846). Пам'ятний знак в урочищі «Святе» (Чернігів, конв. 1997) нагадує про запровадження князем Володимиром на Русі-Україні християнства.

«2000-ліття Різдва Христового» вшановано пам'ятним знаком в Луганську (М. Позняков, О. Долгопалов, конв. 2002).

Пряме відношення до історії Київської Русі має пам'ятник князю Малу в Коростені Житомирської області (І. Солоний, конв. 2005), а також скульптурні пам'ятники Ярославні (конв. 1984), Бояну (конв. 1999), авторів яких встановити не вдалося. З релігійними традиціями Київської Русі пов'язаний Архистратиг Михаїл, скульптурна постать якого відтворює герб Києва в «Знаку початку відліку відстаней обласних центрів України та столиць ВПС» (конв. 1997). Скульптура давнього воїна, встановлена на території Хотинського замку, зображена на поштовій марці, присвяченій 1000-літтю Хотина (2002).

Літописна творчість часів Київської Русі започаткована Літописцем Несатором, який увічнений скульптором М. Антокольським (1889) — дві марки СРСР 1956 р., листівка РФ 1993 р.

Найдавнішою скульптурою на теренах України, відтвореною у філателії, є «Самсон розкриває левові пащу», що була встановлена в Києві близько 1809 р. і зображена на конверті Спілки українських філателістів Австрії та у візерунку німецько- та українськомовного штемпеля до виставки, присвяченої народним звичаям (Відень, 05.06.1998).

Історія Козаччини у скульптурі з відтворенням у філателії в хронологічному порядку починається з Івана Підкови, молдовського господаря, який робив спроби спільно з козаками звільнити свою батьківщину від турецького поневолення. Після короткочасного успіху він був захоплений поляками, які намагалися не загострювати стосунків із султанською Туреччиною, і страчений 1578 р. у Львові. У місті страти встановлено йому пам'ятник (Б. Блюсюк, конв. 1989). У XVI ст. прославився організацією антипольського повстання (1594–1596)

Северин Наливайко, якого вшановано в місті його народження Гусятині пам'ятником (К. Сікорський, конв. 2009).

Найбільше і найрізноманітніше в мармурі та бронзі вшановано Б. Хмельницького. Відповідно найбільше філателістичного матеріалу із зображенням його пам'ятників, особливо київського (М. Микешин (1835–1896; 1888). Вперше на конвертах і марках СРСР його зображено у 1954 р., після чого самостійно або в поєднанні з будівлями Площі Б. Хмельницького (сьогодні Софіївської площі) бачимо його ще на трьох радянських марках (1967, 1980, 1989), на марці Пошти України (1996) із зображенням монети з викарбуванням на ній пам'ятником, на 13-ти поштових листівках (1970–1982), на восьми поштових конвертах (1958–1987), а також у візерунках пам'яткових штемпелів (1963, 1965, 1980, 1997). Філателія допомогла ознайомитися з пам'ятником Б. Хмельницькому в Чернігові (Л. Белов, конв. 1967), у Кривому Розі (В. Кочко, конв. 2004). Відтворено Київський пам'ятник на листівці, випущеній у Чехословаччині 1973 р. до філателістичної виставки «Братислава — Київ». Першу перемогу, отриману козацтвом під проводом Б. Хмельницького у 1648 р., відзначено пам'ятником у Жовтих Водах Дніпропетровської обл. (А. Белостоцький, О. Супрун, конв. 2002).

Радянський режим, знаючи ціну пропагандистсько-пізнавальній ролі знаків поштової оплати, віддав належне особистості українського гетьмана не так тому, що замовчати його було неможливо, а переважно у зв'язку з подією 1654 р. — Переяславською радою, з відзначенням 300-річчя якої й з'явилася вперше марка і конверти із зображенням київського пам'ятника Б. Хмельницькому. Подія 1654 р. відзначена спорудою «Пам'ятника возз'єднання України з Росією» (конв. 1969, марка 1979) та відповідного пам'ятного знака (Є. Горбань, Б. Климушко, конв. 1985; крім них, — Ю. Гірич, конв. 1989) у Переяславі-Хмельницькому. Споруджений у Києві «Монумент в честь возз'єднання України з Росією» (О. Скобликов) із зображенням різних його фрагментів бачимо на 5-ти поштових листівках 1983–1990 рр.

Пам'ятник одному із наступників Б. Хмельницького, гетьману І. Виговському споруджено в с. Германівка (конв. 1997).

Про трагічну сторінку українського козацтва нагадують поштові випуски, присвячені битві під Полтавою 1709 року. Найчастіше — це «Пам'ятник (колона, меморіал) Слави (солдатської слави)» — скульпт. Е. Кунцевич. Зображений пам'ятник на марці 1974 р., п'яти поштових конвертах (1962–1983), листівках (1974, 1984). На листівці 1974 р. значиться скульптор Ф. Щедрин (?). Про подію 1709 р. нагадує «Обеліск на місці переправи російських військ через р. Ворсклу» (І. Шмульсон, В. Пасічний, листівка 1974). Численні пам'ятники присвячені Полтавській битві, зображені на марках Полтавської земської пошти (1909), немаркованих конвертах місцевого випуску. На листівках 1982, 1984 рр. — «Пам'ятник Коменданту

полтавської фортеці О. С. Келіну і захисникам міста в 1709 р.» (А. Обер, лист. 1982, 1984). На конверті 1984 р. — пам'ятник Петрові І (О. Адамсон).

Про долю українського козацтва після ліквідації гетьманства нагадує «Пам'ятник в честь висадки запорожців на Тамані» (1792), зображений на немаркованому конверті, виданому філателістами Краснодара (1960), пам'ятник отаману Антону Головатому (1744–1797), встановлений у Одесі (конв. 2001). Пам'ятник І. Глобі (17??–1790), військовому писареві Нової Запорізької Січі, після зруйнування якої в 1775 р. царськими військами його заслано до Туруханська, встановлено в Дніпропетровську як засновнику міста (конв. 2001).

Скульптурні постаті козаків зображено на листівці 1987 р. (козак з бандуристом біля будинку Балабух в Києві), на конверті (1998), присвяченому скульпторові Є. Лансеру (1848–1886), на конверті 2003 р. (козак-бандурист, Черкаси).

Героїчна постать У. Кармалюка відтворена в скульптурному пам'ятнику, встановленому у 1972 р. в Летичеві Хмельницької обл. (В. Зноба; конв. 1975, 1985, 1991).

Скульптурні пам'ятники, обеліски на території України, присвячені історії XVIII–XIX ст., мають відношення до історії Російської імперії.

На конверті 1963 р. — «Обеліск на пам'ять визволення Криму від турецьких загарбників у 1771 р.» (Сімферополь). Пам'ятник О. Суворову в Ізмаїлі (Б. Едурдс) — на чотирьох конвертах (1958–1990), цей же пам'ятник в Тульчині Вінницької обл. (конв. 1979), пам'ятник йому в Сімферополі (В. Гордєєв) — на конвертах 1987, 1991 рр., у Севастополі (В. Рубков, В. Гордєєв) — на листівках, 1989, 1991 рр.

«Пам'ятник затопленим кораблям» у Севастополі (А. Адамсон) зображено на близько двадцяти листівках і конвертах (1956–1992).

Пам'ятник адміралу П. Нахімову (М. Томський) — на листівках (1972, 1997), чотирьох конвертах (1969–2002), у візерунку штемпеля до 200-річчя його народження (Севастополь, 05.07.2002), генералу Е. Тотлебену (І. Шредер) — на листівці (1977), на конвертах 1969 («Пам'ятник російським саперам») і 1980 рр., віце-адміралу В. Корнілову (І. Шредер) — на конверті 1984, листівці 1989 рр., у візерунку штемпеля до 200-річчя народження (Севастополь, 13. 02. 2006).

Відзначено в Севастополі пам'ятником одного із численних українців — учасників Кримської війни (1853–1856) Петра Кошку (1828–1882); конв. 1959, 1969).

Про О. Козарського, якому в Севастополі встановлено пам'ятник (О. Брюлов; конв. 1979, 1981) з відзначенням на конверті «Потомству в пример» ні в «УРЕ», ні в інших довідникових виданнях не згадано.

Із Севастополем тісно пов'язана була діяльність адмірала Ф. Ушакова, але пам'ятник йому встановлено в Херсоні (конв. 1959). У цьому ж місті — «Пам'ятник першим корабелям Херсонської верфі» (І. Білокур, В. Потребенко, конв. 1977, 1990 — крім них, В. Шкуропат).

Войовничість Російської імперії вшанована в Криму (Алушта) «Кутузовським фонтаном» (Л. Смерчинський, конв. 1977, 1985).

У російсько-імперському завоюванні Причорномор'я активну участь брав неаполітанець адмірал Й. Дерібас (1749–1900), який керував авангардом російських та українсько-козацьких військ в захопленні від турків с. Хаджибей (1789), на місці якого за його участю почала розбудовуватися Одеса. В Одесі йому споруджено пам'ятник (О. Князін, конв. і лист. 1994; у візерунках штемпелів до Дня міста 02.09.1998, 1999). У війні Росії проти Туреччини брав участь і француз Арман-Еммануель дю Плессі Рішельє (1766–1822), який з 1803 р. був градоначальником Одеси, у 1805–1814 рр. — генерал-губернатором Новоросійського краю. В Одесі йому споруджено пам'ятник, зображений на конвертах 1967, 1997, 1998 років та у візерунку штемпеля до 71-го Міжнародного конгресу есперантистів (Одеса, 18. 07. 1998).

У XIX ст. спалахують окремі повстання проти невільничої імперської влади. Рух декабристів відзначено пам'ятником у Василькові Київської обл. (В. Гнезділов, конв. 1989). Повстанцям на броненосці «Потьомкін» (1905) присвячено пам'ятник в Одесі (В. Богданов, марка 1965, конв. 1965, 1975, 1983, лист. 1975, 1988). Одним із учасників цього повстання був Г. Вакуленчук (1876–1905). Пам'ятники йому встановлено в Одесі та на його батьківщині у Великих Коровинцях (О. Ковальов, конв. 1983, 1984). У листопаді 1905 р. вибухнуло збройне повстання в Севастополі, що засвідчено пам'ятником (Л. Смерчинський; конв. 1980). Одним із керівників цього повстання був П. Шмідт (1867–1906). Пам'ятниками вшановано пам'ять цього розстріляного повстанця в Бердянську (В. Дубінін, конв. 1881, 1983, 1992) та Очакові (Л. Шубін, конв. 1969, 1978).

Великою кількістю пам'ятників відзначено події Жовтневого перевороту («Великої Жовтневої соціалістичної революції») 1917 р. та громадянської війни: Бердянськ (Б. Никончук, конв. 1978); Київ (В. Сорока, лист. 1981, 1986; В. Винакін, В. Климов, лист. 1986, 1987, конв. 1967, 1986; В. Бородай, В. і Г. Зноби, марка 1977, лист. 1978, 1981, 1985 — знесено у 1991); Ворошиловград (О. Шеремет, конв. 1963, лист. 1974); Харків (О. Агібалов, М. Овсянкін, Я. Рик, лист. 1979, 1981, 1985, конв. 1979, 1982; Л. Гурова, конв. 1982); Каховка Херсонської обл. (А. Аветисян, Ф. Согоян, конв. 1987). Пам'ятник «Легендарна тачанка» в Каховці (Ю. Лоховинін, М. Михайлюнок, А. Родіонов) зображено на марці 1969 р., листівках (1971, 1983, 1985) і 6-ти конвертах (1968–1991); Кримські пам'ятники (Алушта) — на лист. 1970, конв. 1971, 1980 років.

Із учасників воєнних дій та більшовицького терору тих літ, з яких деякі стали жертвами започаткованого ними терору, на території України відзначено пам'ятниками Артема (Ф. А Сергєєва; Донецьк, В. Костін, лист. 1976, 1981, 1980; Артемівськ, М. Декарменджі, О. Шапран, конв. 1978), М. Козицького (Вінниця, Я. Куленко,

конв. 1983), Г. Котовського (Бердичів, Д. Красняк, конв. 1976), О. Пархоменка (Луганськ, М. Мажаєв, конв., 1988), Г. Петровського (Київ, лист. 1971 — знесено у 2009 р.), О. Дундича (Рівне, Л. Бізюк, конв.1977), М. Щорса (Чернігів, О. Скобликов, конв. 1985), В. Примакова (Чернігів, Ф. Коцюбинський, конв. 1982), Ю. Коцюбинського (Чернігів, Ф. Коцюбинський, К. Кузнецов, конв. 1974, 1982), Т. Черняка (с. Вороб'ївка Чернігівської обл., конв. 1991), М. Скрипника (Харків, М. Овсянкін, лист. 1978), О. Цюропу (Цюрупінськ Херсонської обл., І. Шапка, конв. 1987).

Не могло обійтися без встановлення пам'ятників ідеологу та керівникові згаданих подій початку ХХ ст. (до 1924 р.), В. І. Леніну, а відповідно й від тиражування зображень цих пам'ятників у філателістичних випусках. Пам'ятник у Києві (С. Меркуров) зображено на марці 1976 р., на п'яти листівках (1968–1979) та трьох конвертах (1958–1977). На листівках пам'ятники В. Леніну — в Харкові (М. Вронський, О. Олійник, 5 лист. 1975–1985), в Луцьку (О. Олійник, 1974), в Ужгороді (М. Вронський, 1978, 1980, 1981), Севастополі (П. Бондаренко, 1977), в Ялті (1968), в Черкасах (1976), на тлі греблі Дніпрогесу (марка 1980, 1958), Чернігові (1971), у Львові (с. Меркуров, 4 лист. 1970–1984, конв. 1957; знесено у 1990 р.), два пам'ятники в Донецьку (М. Грунський, О. Олійник, 1976; Е. Кунцевич, 1976, 1981), в Полтаві (Л. Кербель, 1982), в Хмільнику (О. Косткевич, 1981).

Про масовість ленінських пам'ятників в Україні можна судити на підставі інформації «Кримської світниці» (2010, № 4–5): на території Криму їх було (і до сьогодні є) понад 20.

Низка скульптурних пам'ятників України до 1990 р. прославляє «героїзм», «досягнення» післяжовтневої епохи, проповідує мораль тогочасної ідеології: пам'ятник «Комсомольцям 20-х років» (Київ, В. Сорока, лист. 1979, конв. 1972, 1978; Коростень Житомирської обл. О. Футерман, конв. 1975); монументи «Героїчна молодість» (Запоріжжя, М. Соболев, конв. 1976), «Юність країни» (Київ, Є. Прокопов, конв. 1989), «Слава труду металургів» (Комунарськ, Луганської обл., О. Кравець, конв. 1984), «Трудівникові Луганщини» (Луганськ, І. Чумак, І. Овчаренко, конв. 1981), «Слава шахтарській праці» (Донецьк, К. Рокитянський, марка 1969, лист. 1981), «Монумент на честь трудових перемог ворошиловградців» (лист. 1975). Прижиттєво відзначено пам'ятниками М. Ізотова (Горлівка Донецької обл., В. Костін, конв.1975), О. Стаханова (м. Стаханов Луганської обл., Г. Головченко, марка і конв. 1985). Обеліск в Ялті на честь декрету РНК «Про використання Криму для лікування трудящих» — на 2-х листівках та конверті 1988 р.

Проповідувана «дружба народів» знайшла втілення в «Монументе Дружби на границі трьох республік РСФСР (Брянская обл.), УССР (Черниговская обл.) и БССР (Гомельская обл.)» — Л. Стукачов, конв. 1982; в «Пам'ятному знакові на честь дружби українського, російського і грузинського народів» (Генічеськ, Херсонської обл. М. Шеремет, конв. 1985).

Закріпилися і підтримувалися «завоювання Жовтня» завдяки чекістам, пам'ятники яким встановлено в Києві (В. Бородай, конв. 1969), в с. Дихтинець Чернігівської обл. (О. Скиба, конв. 1973, 1983).

Найбільше в другій половині ХХ ст. в Україні з'явилося пам'ятників, монументів, пам'ятних знаків, присвячених участі УРСР в Другій світовій («Великій вітчизняній») війні.

Найпростіше нагадувати учасникам і майбутнім поколінням про воєнний героїзм, виносячи на постаменти танки, бойові літаки. За неповним підрахунком «танкові пам'ятники» зображені на восьми конвертах і листівках, «танкові монументи» — на чотирьох в одинадцяти містах України. На дев'яти випусках автори проектів не вказані, на трьох названі прізвища архітекторів. Літак на постаменті, як спогад про війну, на двох листівках і двох конвертах у чотирьох містах України. На двох листівках автори проектів не названі, на одному (Севастополь, конв. 1983) — скульптор Ю. Канашин і ще на одному (Вінниця, конв. 1980) — Р. Мархель. В Херсоні «Честь подвигів моряків Дунайської флотилії» утверджує бронекатер (арх.10. Тарасов, конв. 1982, 1989).

На численних листівках і конвертах представлено обеліски у восьми містах України в честь перемоги, в честь полеглих. Здобутком творчості скульпторів, судячи з надписів, вважаються «Пам'ятник Вічної Слави на могилі Невідомого Солдата» (Київ, І. Першудчев, 5 лист. 1968–1988, конв. 1978), пам'ятники «Невідомому матросу» (Одеса — М. Нарузецький, 4 конв. 1964–1988; Артек — О. Ємельянцев, лист. 1973), «Обеліск в честь міста — героя Одеси» М. Коніщев, конв.1991), «Пам'ятник авіаторам 69-го винищувального полку» (В. Патров, 2 лист. 1988), Монумент на Саур — Могилі (І. Горовий, Ф. Коцюбинський, К. Кузнецов, с. Саурівка Донецької обл., лист. 1987).

Події, жертви, героїзм років Другої світової війни на теренах України найчастіше представлені пам'ятниками, монументами складнішого композиційно-творчого вирішення з визначенням на конвертах, які їх представляють, авторів-скульпторів. Такі скульптури встановлено майже у всіх обласних центрах та у 20-ти містечках та селах України і зображені на одній поштовій марці (1969, Миколаїв, пам'ятник героям-десантникам загону К. Ф. Ольшанського; О. Ізмалков, Ю. Поммер; це ж — на конв. 1975, 1981, 1988 рр.), на близько 30-ти листівках і близько 80-ти конвертах. Більшість з них носить загальні назви: «Пам'ятник Слави», «Пам'ятник воїну», до ювілеїв визволення міст і т. п. В Донецьку та Рівному — пам'ятники жертвам фашизму», в Запоріжжі — «Пам'ятник на місці форсування Дніпра радянськими воїнами», в Євпаторії — «Меморіал жертвам фашистського терору на Красній гірці», «Кортеліси» — у Волинській області, «Пам'ятник підводникам чорноморцям», «Пам'ятник героям — комсомольцям» у Севастополі, в Лубнах — «Юним героям», в Сумах

— «Партизанам Сумщини», в Дубно — «Героям танкової битви 1941 року», в Хмільнику — «Воїнам 18 Армії», в Яремчі (лист. 1974, 1976, 1984, конв. 1976) — «Партизанам-ковпаківцям», в Києві — «Радянським громадянам і військово-полоненим, в'язням Дарницького концтабору» (лист. 1975), «Радянським громадянам, які загинули в роки Вітчизняної війни» (лист. 1974), «Футболістам київського «Динамо», розстріляним у роки ВВВ» (лист. 1988, конв. 1984), «Матросам Дніпровської флотилії», лист. 1988, 1990) і ін.

Перелік усіх скульпторів — авторів цих пам'ятників і монументів зайняв би багато друкованої площі. Не всі вони створені українськими митцями, не всі вони мистецькі. На підставі звернення зі «Словником художників України» (К., 1973), «Біографічним довідником. Мистецтво України» (К., 1997) вдалося визначити скульпторів України — авторів відтворених переважно на конвертах пам'ятників, присвячених воєнним подіям: В. Агібалов, А. Білостоцький, В. Бородай, В. Винайкін, М. Вронський, Є. Горбань, В. Гречаник, М. Грицюк, В. Зноба, І. Зноба, Б. Климушко, Д. Красняк, Д. Крвавич, Ю. Макушин, І. Мезенцев, Е. Мисько, В. Мухін, Б. Никончук, М. Овсянкін, І. Овчаренко, І. Першудчев, Г. Петрашевич, Б. Рапопорт, Я. Рик, О. Скобликов, В. Федченко, С. Чиж, І. Чумак, Б. Яковлев.

У визначенні прізвищ деяких скульпторів допущені помилки: Петрошевич замість Петрашевич, Овсяник замість Овсянкін і ін., є помилки в ініціалах.

Усі листівки, усі конверти, крім трьох, видання 60–80-х рр. ХХ ст.

На конвертах тих же років знаходимо зображення пам'ятників, переважно у вигляді погрудь, присвячених героям війни: Я. П. Батюк (Ніжин, скульпт. Г. Гутман) С. Бойко (Луцьк, О. Неверов), О. Борканюк (Рахів, І. Гарапко і І. Барнич, конв. 1981, 1990), М. Бортовський (с. Довбиші Житомирської обл., О. Вітрик), піонер — партизан В. Дубінін (Керч, конв. 1971, 1976), М. Кирпонос (Чернігів, О. Скобликов), В. Кибенко (Іванків Київської обл., П. Кальницький); С. Ковпак (Котельна Полтавська обл., К. Діденко), піонер-партизан В. Коробков (Феодосія, Ф. Подольський, конв. 1976, 1983), піонер В. Котик (Шепетівка, І. Самотос, О. Скиба, П. Фліт, конв. 1963, 1976), М. Кузнецов (Рівне, І. Шаповал і В. Винайкін, лист. 1981, 1983, конв. 1981); Тюмень, О. Клюкін, П. Рибалко (Малий Вистороп Сумської обл., П. Кеніг), С. Руднев (Путивль, лист. 1987; Харків, В. Воловик, конв. 1975). Є. Руднева (Керч, Р. Сердюк, конв. 1986, 1990), О. Сабуров (Овруч Житомирської обл., І. Матвієнко), П. Савельєва (Луцьк, В. Борисенко), П. Семенюк (Ізмаїл Одеської обл., М. Недонака), М. Шашков (Дніпропетровськ, Б. Волков), І. Черняхівський (Вільнюс, М. Томський, лист. 1980, конв. 1958, 1986; Умань, лист. 1975).

Випуском конвертів відзначено ювілеї деяких міст України, на яких зображено пам'ятники, споруджені в цих містах з різного приводу, зрідка — з приводу ювілею: 2000-річчя Керчі (конв. 2005), 700-річчя (конв. 1986), 720-річчя

(конв. 2006, у візерунку ювілейного штемпеля — пам'ятник Б. Хмельницькому Черкас, 200-річчя Херсону (конв. 1978), Запоріжжя (конв. 1970), Дніпропетровська (конв. 1976), Катеринославської губернії (у візерунку штемпеля — пам'ятник О. Полю, 20.10.2002), Жданова (Маріуполя; пам'ятник О. Жданову, скульпт. О. Ковальов, В. Фіщенко; конв. 1978), 170-річчя Луганська (конв. 1965), 100 — річчя Донецька (скульптура шахтаря, конв. 1969), 225-річчя Горлівки (пам'ятник інж. П. Горлову, скульпт. П. Антип, немарк. конв. 2004), 75-річчя Дніпропетровської обл. (декоративна скульптура жіночих постатей, конв. 2007).

Пам'ятниками вшановано видатних діячів культури України, діячів українського походження, діячів інших народів. Засновникові книгодрукування в Україні І. Федорову споруджено пам'ятник у Львові (В. Борисенко, В. Подольський, конв. 1983, 1984, лист 1980, 1989).

Про пам'ятники Т. Шевченкові в Україні, поза Україною викладено в окремій статті (Образотворче мистецтво, 2008, № 1, с. 24–26).

Пам'ятники письменникам, відтворені на поштових листівках, конвертах такі: М. Шашкевич (Львів, Д. Крвавич, М. Посікіра, лист. 1992, конв. «Львівпошти» 1995; Золочів, у візерунку штемпеля до відкриття — Золочів Львівської обл., 21.11.1993); С. Руданський (с. Хомутиці Вінницької обл., І. Гончар, конв. 1983), Панас Мирний (Полтава, В. Хома, лист. 1986), І. Франко (пам'ятник на могилі у Львові — С. Литвиненко, лист. 1980, конв. 1959, 1970; Київ — О. Білостоцький, О. Супрун, лист. 1971, конв. 1976; Львів — В. Борисенко, Д. Крвавич, Е. Мисько, лист. 1970, 1975, 1980, 1986, конв. 1967, 1972, 1977); Івано-Франківськ, М. Посікіра, Л. Яремчук, немарк. конв., штемп. — Івано-Франківськ, 27.08. 2006; Тернопіль — І. Сонсядло, немарк. конв., штемп. — Тернопіль, 28.05.1995; Відень — Л. Яремчук, конв. 2002, конв. і штемпель СУФА — Відень, 28.05.199); Ю. Федькович (сміт Путила, конв. 2004), О. Кобилянська (Чернівці — О. Скиба, М. Мирониченко, лист. 1984, конв. 1987); Леся Українка (Луцьк — М. Обезюк, А. Німенко, лист. 1981, 1990, конв. 1981; Новоград — Волинський — М. Обезюк, конв. 1991; Ялта, лист. 1976; Відень (Пам'ятна дошка), конв. 2004; Клівленд, США — М. Черешньовський, немарк. лист., штемпель — Клівленд 24.09.1961); М. Коцюбинський (Харків — М. Рябінін, лист. 1982; Віниця — М. Вронський, конв. 1991; Вінниця, погруддя, конв. 1995); В. Чумак (Ічня Чернігівської обл. — В. Луцак, конв. 1991); М. Рильський (Київ, погруддя — конв. 1982, 1985; с. Романівка Житомирської обл., погруддя — конв. 2005); Я. Галан (Львів — О. Пилев, О. Охрименко, В. Усов, лист. 1984, конв. 1976 — названо тільки О. Пилева); М. Островський (Шепетівка Житомирська обл. — І. Ігнащенко, О. Гайдамака, І. Скорупський, Л. Коваленко, лист. 1983, конв. 1981; цей же пам'ятник, але вказано В. Зноба, І Слацько, конв. 1973, 1978; Сочі — В. Горєвой, С. Кубасов, конв. 1981; пам'ятник « Корчагін » — Боярка Київської обл. О. Харченко, конв. 1981); М. Гоголь (Харків — Б. Едуардс,

конв. 1978, лист. 1985; Москва — М. Андреев, конв. РФ 2009; М. Томський, конв. 1954, 1973); В. Короленко (Житомир — В. Винайкін, конв. 1979, 1984).

Немало місця в Україні зайняли скульптурні пам'ятники російським письменникам. Насамперед — О. Пушкіну: Київ — О. Ковальов (марка 1963, по 4 лист. і конв. 1974–1988); Харків — Б. Едуардс (лист. 1977, 1981); Дніпропетровськ — І. Гінцбург (конв. 1972, 1974, 1980); Тернопіль (конв. 1982); Одеса — Ж. Полонська (конв. 1983, 1985). В Ялті споруджено пам'ятники А. Чехову, — Г. Мотовилову (по 3 лист. і конв. — 1956–2003), М. Горькому (лист. 1973, 1976, 1987, конв. 1968). Пам'ятник С. Сергєєву — Ценському (М. Томський) — в Алушті (лист. 1975, конв. 1980), скульптурний портрет М. Бірюкова (М. Скринніков) — в Ялті (лист. 1985). Пам'ятник К. Треньову (Є. Белашова) в Сімферополі зображено на листівці 1981 р., чотирьох конвертах (1969–2001).

Тісно була пов'язана з Україною доля Шолом-Алейхема, пам'ятник якому встановлено в Києві (В. Медведєв, немарк. Конв. 2009).

Коли Івано-Франківськ ще був Станіславом, у ньому споруджено пам'ятник А. Міцкевичу (лист. 1980, 1986, 1990).

Пам'ятник І. Айвазовському у Феодосії (І. Гінцбург) зображений самостійно або на тлі фасаду Феодосійської картинної галереї ім. І. К. Айвазовського на чотирьох листівках (1976–1990) та восьми конвертах (1970–1990).

В Ужгороді споруджено пам'ятник Й. Бокшаю і А. Ерделі (М. Олійник, конв. 2002).

Із діячів театру філателія віддала належне зображенням пам'ятників тільки М. Кропивницькому (Кіровоград — Є. Кунцевич, конв. 1981) і М. Щепкіну (Суми — А. Смілий, конв. 2001).

На двох конвертах (1972, 1978) — пам'ятник О. Довженку в Сосниці Чернігівської обл. (Л. Козуб).

У 1995 р. в Глухові встановлено пам'ятник видатному композиторові Д. Бортнянському (І. Коломієць, конв. 2000). Задовго до цього (1861) його зобразив на пам'ятнику «Тисячоліття Росії» М. Микешин (Новгород), який відтворено на конвертах СРСР. Пам'ятник М. Лисенку в Києві (О. Ковальов) зображено на чотирьох листівках (1968–1991) та конверті (1976). Композиторові Д. Січинському встановлено пам'ятник в Івано — Франківському (М Зорій, конв. 1990). За проектом О. Харченка відкрито пам'ятник бандуристові О. Вересаю в с. Сокиринці Чернігівської обл. (конв.1975).

Із сфери освіти на конвертах зображено тільки пам'ятники засновників Харківського університету В. Каразіну (Харків, І. Андреолетті, конв. 1976) і А. Макаренку (Суми Я. Красножон, конв. 1978; Харків, М Овсянкін, лист. 1976, 1985). Із діячів медицини — фрагмент пам'ятника Ю. Дрогобичу (Дрогобич, І. Бриж, конв. 1990), пам'ятники М. Пирогову (Вінниця, М. Дерегус, Л. Сабанєва,

ковн. 1978, 1985), М. Стражеску (Київ, ковн. 1986).

Засновникам одного із заводів Луганська — Р. і Т. Ельвортів у цьому місті встановлено пам'ятник (В. Олійник, немарк. ковн. 2006).

Особи, причетні до освоєння Космосу, вшановані пам'ятниками в Коропі Чернігівської обл. (М. Кибальчич, скульпт. Е. Кунцевич, ковн. 1978), в Житомирі (С. Корольов, скульпт. О. Олійник, лист. 1979, ковн. 1970, 1981, 1984). Пам'ятники (погруддя) С. Корольову встановлено на космодромі Байконур (О. Файдиш-Крандієвський, ковн. 1976), в м. Ленінськ, Кзил-Ординської обл. (ковн. 1900). Ученому українського походження, який зробив внесок у вивчення можливостей освоєння Космосу, К. Ціолковському споруджено пам'ятник в Москві (О. Файдиш, ковн. 1983, 1987, лист. 1982).

Пам'ять героїв освоєння стратосфери вшановано пам'ятником в Донецьку (О. Білостоцький, Е. Фридман, Г. Пивоваров, ковн. 1985).

В Україні існують пам'ятники в честь учених, винахідників у галузях технічних наук: С. Макаров (Миколаїв, лист. 1972, ковн. 1997), М. Бенардос (Фастів Київської обл. — О. Древецький), Л. Лутугін (Лутугіне Луганської обл. — П. Казієв, О. Редькін, О. Самусь, ковн. 1985), О. Попов (Одеса — О. Соловйов, ковн. 1974).

У Санкт-Петербурзі встановлено пам'ятник (погруддя) видатному мандрівникові, географу українського походження М. Пржевальському (ковн. 1958).

І скульптори, і поштова служба спорудженням і популяризацією пам'ятника листоноші Федору Фекеті (XIX ст.) вшанувала людей, які здійснюють поштовий зв'язок. Це пам'ятники згаданому листоноші в с. Тур'ї Ремети Перечинського р-ну Закарпатської обл. (5 ковн. 1979–2003) і в Перечині (М. Белень, ковн. 2005, 2007).

По містах, містечках України є немало декоративних скульптур. Найчастіше на поштових випусках демонструється фонтан «Ніч» у Гурзуфі (по 5 листівок і конвертів, 1968–1996). Відомі жіночі скульптури на набережній в Алушті (ковн. 1979), в дендрологічному заповіднику «Софіївка» (Умань, ковн. 2001), «Русалка» в Місхорі (О. Адамсон, лист. 1987, 1989, 1991). В Одесі — скульптура «Лаокоон» (лист. 1987), в Рівному — «Ткаля» (М. Йориш, лист. 1983), в Яремчі — «Лісоруб» (лист. 1959). Багатий декоративними скульптурами Алупкінський палац-музей (лист. 1987). Про львівського скульптора О. Капустяка нагадує його скульптура камерного масштабу «Сон в кольорі» (ковн. до Виставки українського мистецтва, штемпель — Мюнхен, 08.11.1993).

Окремо згадаємо поштові випуски, на яких поміщено портрети українських скульпторів та створені ними пам'ятники.

Невіддільними від сприйняття центру Львова є пам'ятник А. Міцкевичу (6 лист. 1968–1984, ковн. 1964, 1972), створений за проектом М. Парашука (1878–1963, ковн. 2003).

Л. Позен (1849–1921, конв. 1999) — автор пам'ятників у Полтаві І. Котляревському (конв. 2003), М. Гоголю (лист. 1974, конв. 1969, 1984).

Із численних скульптурних пам'ятників, створених І. Кавалерідзе (1887–1978; конв. 1986, 2006), на конвертах зображено пам'ятники Г. Сковороді в Києві (лист. 1991), в Лохвиці (конв. 2007), в Харкові (конв. 2006), Б. Хмельницькому (м. Хмельницький, конв. 1975), П. Запорожцю (Біла Церква, конв. 1983).

Скульптор М. Лисенко (1906–1972; конв. 1986, 2006) частково у співавторстві створив пам'ятники М. Щорсу (Київ, марка 1961, конв. 1959, 1977, лист. 1968, у візерунках пам'яткових штемпелів до ювілеїв М. Щорса 1960, 1965 рр.), «Жертвам фашизму у Бабиному Яру» (лист. 1977, 1979, 1990, конв. 1991, оригінальна марка конв. 2006, у візерунку пам'яткового штемпеля — Київ, 29.09.1991); «Борцям за владу Рад» (Миколаїв, конв. 1983, 1985). В. І. Леніну (Запоріжжя, конв. 1989).

Скульптор В. Федченко (1907–1979; конв. 2006, пам'ятковий штемпель з портретом у візерунку — Луганськ, 04.04.2007) чи не найбільш відомий як співавтор (з В. Агібаловим, В. Мухіним) пам'ятника героям — молодогвардійцям «Клятва», встановленого 1954 р. в Краснодарі Луганської обл. (марка 1967, конверти, 1955, 1967, 1973, 1991, 2002 (немаркований; відтворення у візерунку штемпеля — Краснодар, 04.10.2002). З В. Мухіним, І. Овчаренком, І. Чумаком В. Федченко виступає співавтором монументу «Україна — визволителям» (Мілове, Луганської обл. конв. 1974).

Одному із молодогвардійців, О. Кошовому встановлено пам'ятник (погруддя) в Прилуках Чернігівської обл. (конв 1972).

Із скульптур, створених Галиною Кальченко (1926–1975; конв. 1985), філателія відзначила пам'ятник М. Леонтовичу (Тульчин Вінницької обл. конв. 1977), Лесі Українці (Київ, 4 лист. 1978–1989; конв. 1976) та пам'ятник на «Пагорбі Слави» (співавтор, Е. Кунцевич, Б. Микитенко, Черкаси, лист. 1983)

Деякі українські скульптори вшановані філателією, але без демонстрації їх витворів: О. Архипенко (1887–1964; немарк. конв, штемп. — Чикаго, Іл. 60622, 07.10.1989; конв. Пошти України 2007); І. Макогон (1907–2001; конв. 2007); Л. Гец (1896–1971, штемпель з портретом у візерунку — Львів, 13.04.1996); А. Страхов (1896–1979; конв. 1986); О. Лятуринська (1902–1970; конв. 2001, штемпель Тернопіль, 01.02.2002); А. Коптев (немаркований конв. 2001, штемпель Долинська Кіровоградської обл., 20.03.2001).

Низку скульптурних пам'ятників на теренах України створили російські скульптори. Думаю, що були такі й серед вище згаданих, але найбільш відомий М. Манізер (1891–1966; конв. 1991), автор проектів пам'ятників Т. Шевченкові в Харкові, Києві, Каневі. Пізніше встановлювалися в Україні пам'ятники, запроєктовані скульптором Є. Вучетичем (1908–1974; конв. 1978): Одеса — пам'ятник маршалові Р. Малиновському (конв. 1973), Київ — пам'ятник генералові М. Ва-

тутіну (4 лист. 1968–1978, конв. 1956); Путивль Сумської обл. — С. Ковпаку (лист. 1987, конв. 1972, немарков. конв. 1987); Дніпропетровськ — О. Матросову (конв. 1978). Є. Вучетич — автор «Монументу Батьківщині-матері» на території «Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945рр.» (марка 1984, 4 лист. 1986–1990, конв. 1983, 1984, 1987). Найбільше філателія популяризувала його ім'я як творця «Монументу Перемоги» в берлінському Трептов — парку. Позував Є. Вучетичу для створення постаті солдата українець Іван Одарченко. На мій листовний запит у 1970 р. (м. Тамбов) він відповів мені таким чином: «Українець я или нет? Мой отец, мать и я родились в Казахстане, в Акмолинской обл. Отец у меня украинец, мать русская, у моих родителей родилось 7 детей. Половина стали писаться по матери русскими, половина по отцу украинцами. Я пишу украинец» (20.09.1970). Надіслав він мені з листом свою візитівку та особисті екслібри із зображенням монументу (усі — з автографом). Свого часу (Голос України, 18.05.2005) з'явилася інформація С. Коробкова, що прообразом воїна був дніпропетровець Віктор Гуназа.

Зображення берлінського монументу на численних поштових марках, листівках, конвертах, у візерунках пам'яткових штемпелів СРСР.

Серед діаспорних мистецьких кіл відоме ім'я скульптора Г. Крука (1911–1988). На самодіяльній поштовій листівці (1996), випущеній в Чикаго (США) до 25-річчя місцевого інституту модерного мистецтва — зображення скульптурного портрета фундатора музею, лікаря, свого часу (до 1992 р.) президента Світової федерації українських лікарських товариств Ахіля Хрептовського, виконаного Г. Круком.

Відоме українське походження видатного скульптора І. Мартоса (1754, Ічня Чернігівської обл. — 1835, Санкт-Петербург), московський пам'ятник якого К. Мініну і Д. Пожарському (1804–1818) — на численних марках, листівках, конвертах СРСР і РФ. В Україні за його проектами встановлено вище згаданий пам'ятник А. Рішельє (Одеса, 1823–1828), пам'ятник Г. Потьомкіну (Херсон, 1829–1835; конв. 2005). Ім'я І. Мартоса вшанувала Пошта України (конв. 2004).

Діячеві польського революційного руху (повстання 1863–1864) Я. Домбровському встановлено пам'ятник у Житомирі, де він 1836 р. народився (конв. 1975). Загинув на барикадах Паризької комуни 1871 року.

Дев'ять із усіх вище згаданих київських пам'ятників схематично представлено на чотирьох конвертах, випущених до 1500-річчя Києва (1981).

Велика кількість зображень пам'ятників прикрасила поштові мініатюри серії, присвяченої обласним центром України.

Встановити, хто такий І. Назукін, пам'ятник якому встановлено у Феодосії (В. Петренко, конв. 1986) з допомогою «УРЕ» та інших довідкових видань не вдалося.

Починають з'являтися в Україні пам'ятники, які осуджують події минулих десятиліть, віддають честь особам і подіям, причетним до українського визвольного руху: «Пам'ятник загиблим воїнам — чернігівцям в Афганській війні» (Чернігів, конв. 1998, 1999), «Пам'ятник жертвам сталінських репресій» (м. Хмельницький, Б. і М. Мазур, конв. 2004), пам'ятник С. Бандері (Стрий Львівської обл., І. Самотос, лист. місцевого випуску), пам'ятник жертвам голодомору (Київ, марки 1993, 2003, штемпель — Київ, 12.09.1993; немаркований конв. США і штемпель — Чикаго, 25.10.2003). У Еленвіл штату Нью-Йорк (США) встановлено монумент в честь борців за волю України (М. Черешньовський), зображений на непоштової листівці США, яка проходила пошту 14.10.1963 із населеного пункту під назвою «Україна» штату Манітоба.

Мистецтво скульптури України увічніює досягнення її культури, відтворює різні періоди її історії, хід подій якої далеко не завжди сприяв духовному, економічному розвиткові та піднесенню українського народу. Скульптурні пам'ятники 30–80-х рр. минулого століття показують, наскільки мистецтво того часу було залежним від диктату панівної російсько-більшовицької ідеології. Філателія, відтворюючи пам'ятники України, допомагає широкому загалу (не лише мільйонам філателістів) пізнати нашу історичну долю, нашу культуру, оцінити мистецтво наших митців-скульпторів. А ще філателістичні випуски допоможуть зберегти для історії, історії мистецтва свідчення про відповідну епоху, що має особливе значення у разі недогляду за пам'ятниками і передбачуваного знесення багатьох із них.

Анотація. У статті висвітлено тему скульптурних пам'яток у філателістиці, як елемента прикладної графіки, доведено, що проблема є невід'ємною часткою української культури.

Ключові слова: філателія, скульптурні пам'ятки, прикладна графіка.

Аннотация. В статье отражена тема скульптурного памятника как элемента прикладной графики в филателистике, доказано, что проблема является неотъемлемой частью украинской культуры.

Ключевые слова: филателия, скульптурные памятники, прикладная графика.

Summary. The article deals with the sphere of the sculpture monuments in philatelist collections as an element of graphics. It is stated that this field is inseparable part of the Ukrainian culture.

Keywords: philately, sculpture monuments, applied graphics.

